

bron: Historisch Nieuwsblad, juni 2015

door: Friso de Zeeuw

De DDR in 13 voorwerpen

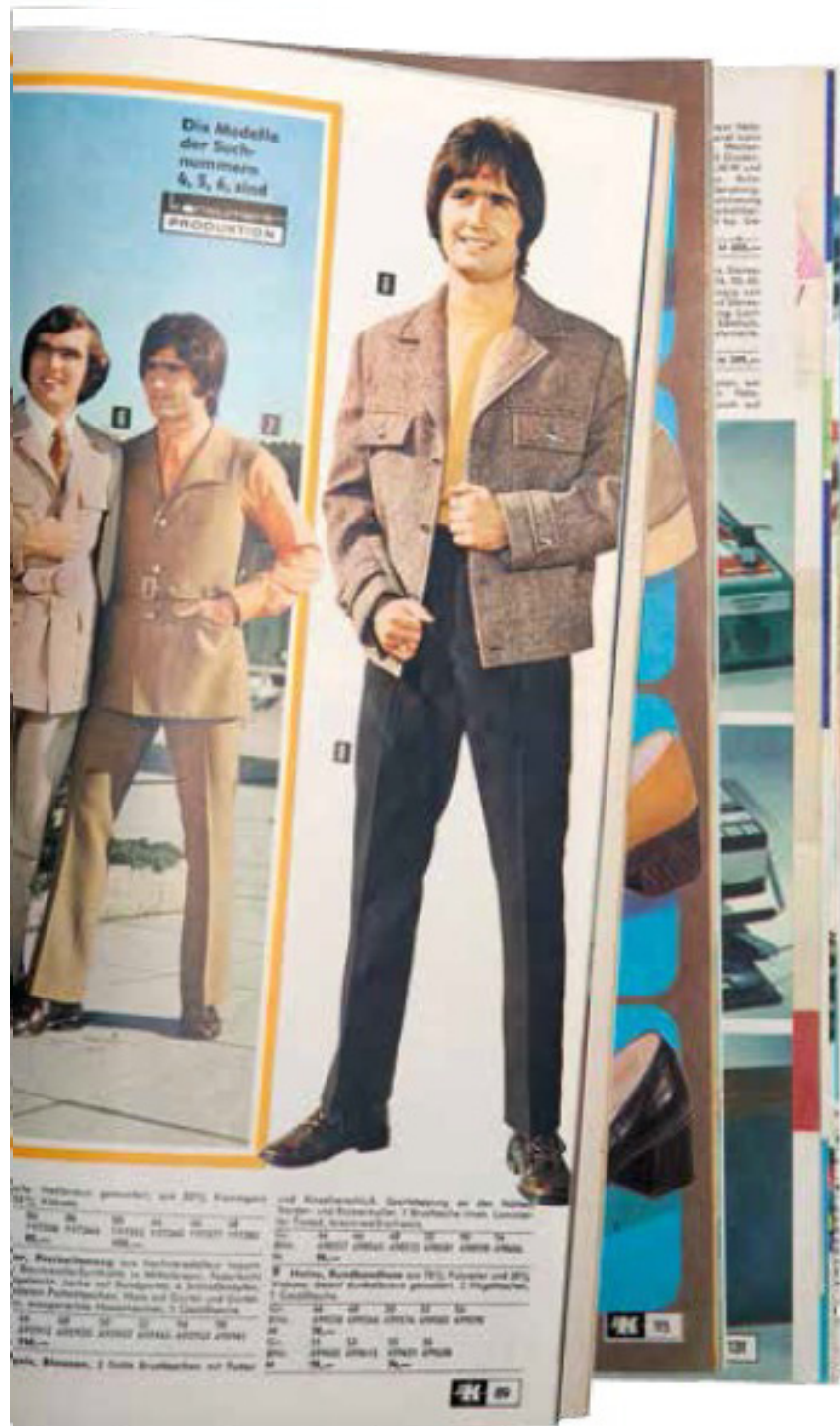
Met de Duitse hereniging in 1990 kwam een einde aan de DDR. In de 41 jaar van zijn bestaan ontwikkelde het land een eigen industrie en een eigen stijl. Een korte geschiedenis in voorwerpen.

Boodschappennetje

De starre planeconomie van de DDR veroorzaakte een chronisch gebrek aan alledaagse consumptiegoederen. Als een gewild artikel verkrijgbaar was, vormde zich voor de winkel onmiddellijk een rij wachtenden. Het ging om uiteenlopende artikelen, zoals vers fruit, nylons, grammofoonplaten, theaterkaartjes of auto-onderdelen.

De informele economie bracht mensen ertoe zich aan te sluiten in de rij: 'Zuerst anstehen und dann fragen was es gibt.' Als je een schaars artikel niet zelf kon gebruiken, had het waarde als ruilobject. Vandaar de uitdrukking SKET: Schlange stehen, kaufen, einlagern, tauschen. Het was praktisch om altijd een boodschappennetje bij de hand te hebben, voor het geval dat. Ook om andere reden kon zo'n netje goed van pas komen: er pasten acht flesjes bier in.

Model Heino in Versandkatalog

Sinds de jaren vijftig kende de DDR twee postorderbedrijven: Konsument uit Karl Marx Stadt (Chemnitz) en Centrum uit Leipzig. Elk voorjaar en elke winter werd de nieuwe collectie gepresenteerd met een ruim gesorteerd aanbod. Maar het probleem was dat veel artikelen niet geleverd konden worden; ze waren snel uitverkocht. Ook werden ze gereserveerd voor de export; dat gold bijvoorbeeld voor fotoapparatuur. De export kreeg voorrang om het land aan de broodnodige buitenlandse valuta te helpen.

De benaming van de producten vormde een ander knelpunt. Damesensembles en herenkostuums kregen fantasievolle namen of namen van steden uit communistische Brüderländer.

Maar in 1973 kregen enkele broeken en pakken in de catalogus van Konsument namen van steden in de Bondsrepubliek en voornamen van bekende West-Duitse voetballers, zoals Jupp (Heinkes), en schlagerzangers, zoals Heino. Dat leidde tot een politieke rel en het ontslag van de directeur van het bedrijf. Twee jaar later kwam een einde aan het postorderwezen in de DDR.

Drie schenkkannetjes van Christa Bohle

Weinig bekend is dat de DDR op het gebied van industriële vormgeving heel wat te bieden had. Een van bekendste ontwerpers was Christa Bohle, die zich vanaf de jaren zestig onder meer toelegde op het ontwerpen van roestvrij stalen serviesgoed, dat in grote hoeveelheden werd geproduceerd. Het was dertig jaar lang in gebruik bij hotels en restaurants, en heeft niets van zijn elegantie en functionaliteit verloren. Wel zijn enkele vereenvoudigingen in het ontwerp aangebracht, tot leedwezen van de ontwerpster.

De fabrikant was VEB Auer Besteck- und Silberwarenwerke.

Het bedrijf, kortweg ABS, heeft de val van de Muur overleefd. Dat scheelde niet veel, want de Treuhand, de instantie die na de Wende het beheer van Oost-Duitse bedrijven overnam om die te saneren, kon er weinig waardering voor opbrengen. 'Sie machen ja nur zerbeutes Blech' ('U maakt alleen maar gebogen blik'), voegde de West-Duitse Treuhand-functionaris de bedrijfsleiding toe.

Interflug: speelgoedvliegtuig Lufthansa en folder Interflug

Interflug, de luchtvaartmaatschappij van de DDR die werd opgericht in 1958, heette aanvankelijk Deutsche Lufthansa. Over de naam ontstond, zoals over veel merknamen, een discussie met de Bondsrepubliek, die ook de naam Lufthansa gebruikte. In 1963 werd de naam van de Oost-Duitse maatschappij gewijzigd in Interflug. De Oost-Duitsers vlogen voornamelijk met Russische toestellen.

Een poging in 1961 om een eigen straalvliegtuig te ontwikkelen mislukte.

De thuisbasis van Interflug was het Oost-Berlijnse vliegveld Schönefeld. Interflug vloog op Oost-Europa, en op bevriende landen in Azië en Afrika en Cuba. Met chartervluchten concurreerde het op prijs, waarmee het zelfs West-Duitse klandizie trok. Een complicatie vormde de beschikking van de luchtvaart. De DDR kampte met een tekort aan pigment, vooral voor de kleur rood. En juist die kleur was in het logo van Interflug royaal aanwezig. Diplomaten en andere Oost-Duitse burgers die het buitenland frequenteerden kregen dan ook opdracht de kleurstof waar mogelijk in te kopen. In 1991 ging Interflug failliet.

Brigadebuch: knipselwerkje

In Oost-Duitse bedrijven vormde de Brigade de organisatorische basiseenheid. In een Brigadetagebuch werden de belangrijkste werkbesprekingen vastgelegd, maar bijvoorbeeld ook gezamenlijke vakbondsvergaderingen, toneel- en concertbezoek. De teksten werden soms verluchtigd met knip- en plakwerk.

Dit Brigadetagebuch is van tien vrouwelijke leden van de Brigade Rosa Luxemburg, die op een administratiekantoor werkten. In de fragmenten uit de editie van 1982 valt op dat enkele collega's vaak afwezig zijn op het werk omdat voor hun kinderen geen plaats is in het kinderdagverblijf. In een ander fragment wijst Kollegin Schramm (SED-kaderlid) de brigadeleden erop dat zij in het weekend een rede van partijleider Erich Honecker moeten bestuderen, zodat daarover maandag van gedachten kan worden gewisseld.

Uit de editie van 1988 blijkt dat de leden energie moeten sparen, het kantoor schoon dienen te houden en de administratie zeer 'pünktlich' dienen af te handelen.

En na een ruzie moet collega Peitchotka 'in alle Ruhe' een andere baan zoeken. Openlijk uitgevochten arbeidsconflicten waren vrij uitzonderlijk.

*Souvenir van een
feestelijke dag*

Jachtmes

De machthebbers van de DDR woonden in Wandlitz, een klein gehucht in een bosrijke omgeving ten noorden van Berlijn. Ruim, maar niet uitgesproken luxe. Ze leefden kleinburgerlijk, in overstemming met hun denkbepelden over privé- en familielevens. Hypocriet was wel dat ze beschikten over een winkel vol westerse spullen die voor de gewone bevolking onbereikbaar waren.

Van een gemoedelijke sfeer onderling was geen sprake; het wantrouwen was groot.

De vrijetijdsbesteding van de DDR-leiders was niet bijzonder, op één activiteit na: Erich Honecker legde een grote passie aan den dag voor de jacht, net als bijvoorbeeld Stasi-chef Erich Mielke. Enorme terreinen, waaronder de Schorfheide, waren gereserveerd voor deze liefhebberij, inclusief een overdaad aan goed doorvoed wild. De jachtpartijen boden volop gelegenheid voor informeel politiek overleg. De uitstekende relatie tussen Honecker en Sovjetleider Leonid Brezjnev ontstond tijdens gezamenlijke jachtpartijen.

Na afloop van deze grootschalige evenementen kregen alle deelnemers als aandenken een jachtmes cadeau.

Doosje met zilveren munten met visitekaartje van Honecker

Erich Honecker bracht in 1987 een tweedaags staatsbezoek aan Nederland. Hij nam zijn intrek in de presidentiële suite van het Scheveningse Kurhaus.

Het programma bevatte uiteraard veel verplichte figuren. Zo maakte hij in gezelschap van burgemeester Ed van Thijn een rondvaart door Amsterdam.

Tot de vaste programmaonderdelen behoorde ook een gesprek van een uur met de leiding van de communistische zusterpartij, de CPN. Een gesprek kon het nauwelijks worden genoemd. De toenmalige vicevoorzitter van de CPN, Marius Ernstig, herinnert zich voornamelijk 'onverstaanbaar gemurmel' van de secretaris-generaal.

Bovendien bereidde de CPN zich toen als doorbraakpartij voor op de vorming van GroenLinks, terwijl Honecker onverminderd vasthield aan de meest starre variant van het communisme. Aan het einde van het bezoek kreeg de CPN een bronzen beeld van Karl Marx.

Ook voor de hotelmanager van het Kurhaus had Honecker een presentje: drie zilveren munten met afbeeldingen van monumentale gebouwen in Oost-Berlijn, in een doosje met visitekaartje.

Bord met opschrift Bei Rotlicht halt

Over de Stasi, de binnenlandse veiligheidsdienst van de DDR, spreken de getallen boekdelen. De dienst telde 91.000 medewerkers en 175.000 inofficiële Mitarbeiter, en had een archief met de dossiers van 4 miljoen DDR-burgers en 2 miljoen West-Duitsers. De totale lengte van al die dossiers was 160 kilometer.

Door licht afwijkend gedrag, een onaangepaste mening, bijzondere kleding of het bezit van westerse literatuur kwam je al in het vizier van de Stasi.

De Stasi kon uit een ruim arsenaal aan maatregelen putten om iemands leven en dat van zijn naaste familie te ontwrichten, van de verspreiding van valse geruchten, woninginbraak en de blokkering van de loopbaan tot de ondermijning van huwelijk en vriendschappen.

In een volgend stadium van repressie werd de burger zonder vorm van proces opgesloten in een Stasi-gevangenis.

Dit bord komt uit de Stasi-gevangenis in Potsdam. Als een gevangene daar door de gangen werd gevoerd, ging het rode licht aan: het signaal om andere gedetineerden op hun cel te houden.

Zo trachtte de Stasi elk contact tussen de gevangenen onderling te verhinderen.

*De Kittel is van
Dederon: gevoelig
voor zweet en
lichaamsgeuren*

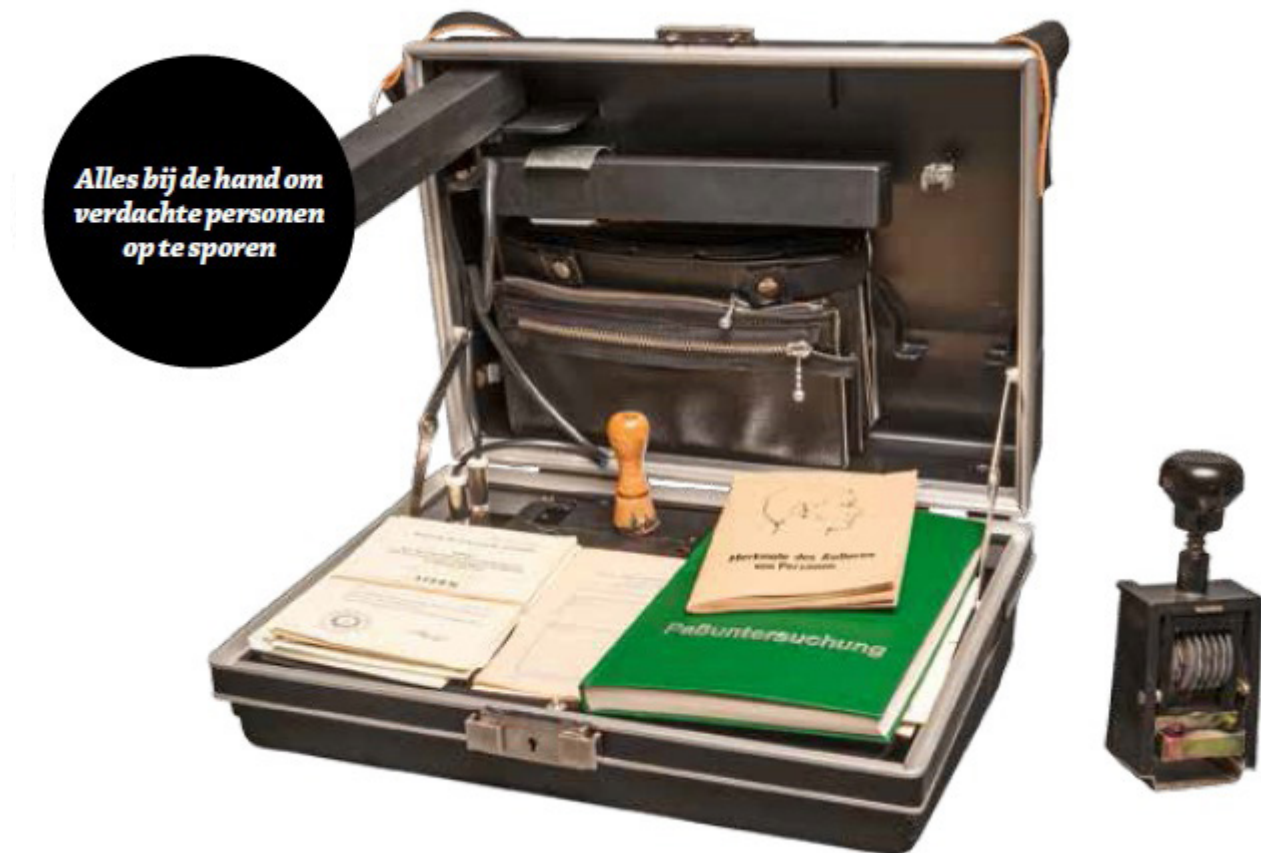
Kittel (overgooier, schort)

De DDR liet zich voorstaan op gelijke rechten voor mannen en vrouwen. Een van de consequenties was de inschakeling van vrouwen in het arbeidsproces. Dat kwam goed uit, want de inefficiënte economie kon elke arbeidskracht gebruiken. Met een officiële participatiegraad onder vrouwen van 90 procent in 1989 was de DDR internationale topscorer. De staat deed er veel aan om het betaald werk voor vrouwen te faciliteren, bijvoorbeeld met uitgebreide kinderopvang. Daar stond tegenover dat vrouwen in leidinggevende functies een minderheid vormden. Ook hun politieke en maatschappelijke invloed was gering. Een uitzondering was Margot Honecker, minister van Onderwijs van 1963 tot 1989, en de vrouw van Erich.

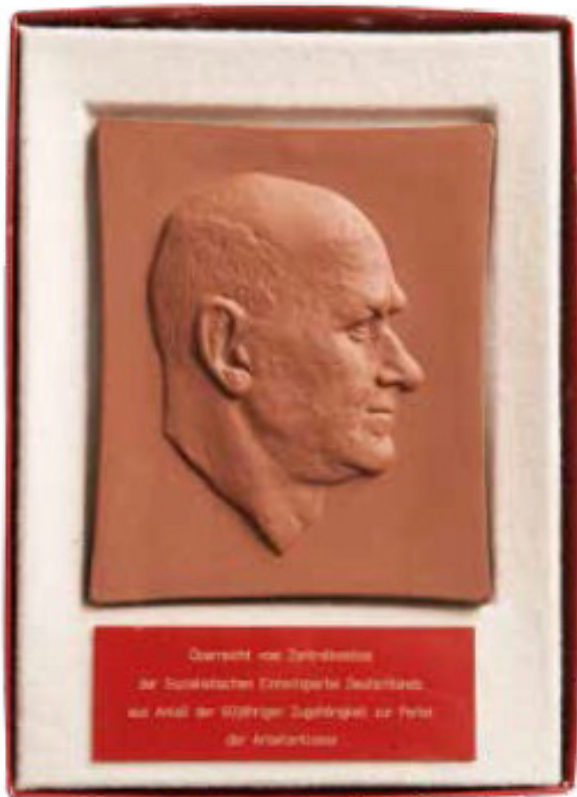
Werkende vrouwen vielen doorgaans te herkennen aan de Kittel (overgooier) die ze op het werk en in de huishouding droegen. De Kittel kende een onuitputtelijke variëteit aan vormen, patronen en kleuren, en werd doorgaans gemaakt van Dederon, de DDR-variant van nylon. Sterk, gemakkelijk te wassen, sneldrogend en strijkvrij. Nadeel: slecht luchtdoorlatend, dus gevoelig voor zweet en lichaamsgeurtjes.

Bauchladen van de Grenztruppen met stempel

Wie voor de val van de Muur de DDR met de auto bezocht of via de Transitstrecke, de doorgaansweg, naar West-Berlijn reisde, kreeg te maken met lange wachttijden. Hij moest zijn paspoort op een lopende band leggen en werd streng bejegend door de Grenztruppen. Soms zochten die zelfs met een spiegel onder de auto naar onregelmatigheden.

Bij grenscontroles in de trein maakten de bewakers gebruik van een soort mobiel kantoortje dat ze op hun buik droegen, een Bauchladen. De inhoud van de doos bestond uit stempels, verschillende soorten visa, een infraroodlamp, een gidsje met kenmerken van verdachte personen en een boek met voorbeelden van paspoortvervalsingen.

Kop van Ernst Thälmann

De DDR creëerde eigen ideologische iconen naast de vaste communistische helden Marx en Lenin (en tot 1956 Stalin). Ernst Thälmann was de bekendste en zichtbaarste. Hij was voor de Tweede Wereldoorlog de leider van de Kommunistische Partei Deutschlands (KPD). In februari 1933 organiseerde Thälmann een bijeenkomst waarin hij opriep Hitler met geweld af te zetten. De nazi's namen Thälmann daarop gevangen. In augustus 1944 gaf Hitler persoonlijk bevel hem in het concentratiekamp Buchenwald te executeren.

In de DDR droegen talloze straten, bedrijven en culturele instellingen zijn naam. De officiële jeugdorganisatie heette Pionierorganisation Ernst Thälmann.

Toen de Cubaanse leider Fidel Castro in 1972 de DDR bezocht, schonk hij zijn gastheren een onbewoond eilandje vlak bij Cuba: het Ernst-Thälmann-Insel. In de verdragen die de vereniging van de Duitslanden regelden, bleef dit eilandje ongenoemd. Er rest dus nog steeds een klein stukje staatsgebied van de DDR.

Danspasjes uit de brochure Lipsi Schritt

Het SED-regime - waarin steeds ouder wordende mannen de dienst uitmaakten - had moeite met uitingen van de jeugdcultuur. Dat die uitingen veelal van westerse origine waren, maakte het alleen maar erger. In 1959 bijvoorbeeld wilde het de opkomende populariteit van de twist en rock-'n-roll breken met een eigen, beschaafd dansje. Een echtpaar dat in Leipzig een dansschool exploiteerde kreeg de opdracht hier invulling aan te geven. Het werd de Lipsi Schritt. De naam Lipsi is afgeleid van de Latijnse naam voor Leipzig. De melodie heeft een Zuid-Amerikaans idioom, maar het dansje doet vooral koddig aan. De zes-achtstemaat maakte het niet makkelijk en de choreografie was ook nogal complex. Geen wonder dat succes uitbleef.

De muziek van de Beatles was staatshoofd Walter Ulbricht een doorn in het oog. In 1965 verklaarde hij: 'Mit der Monotonie des Yeah-Yeah-Yeah und wie das alles heißt, sollte man Schluss machen!' Kort daarna accepteerde het regime noodgedwongen de popcultuur, omdat er geen houden aan was.

Volkstuin; Ip Laubenpieper en vaantje Kleingärtner

Met de industrialisering en verstedelijking deed de volkstuin in het begin van de twintigste eeuw zijn intrede. In de jaren vijftig probeerde het communistische regime een eind aan de volkstuinten te maken, die het beschouwde als een relict van het kleinburgerlijk kapitalisme.

Vanaf 1959 sloeg de houding van de SED om. Medio jaren zeventig werd de stichting van nieuwe volkstuinkolonies zelfs actief bevorderd.

De groente- en fruitproductie ging noodgedwongen deel uitmaken van de officiële economie. '110 kg Obst auf 100 m2 Kleingartenland,' luidde het motto.

Voor Oost-Duitsers had de volkstuin nog een andere, emotionele betekenis.

Als Laubenpiepers - Laube betekent 'tuinthuisje' - konden de families zich met vrienden even onttrekken aan de alom aanwezige beheersneurose van partij, staat, Stasi, bedrijf en vakbond en aan de verplichte collectieve uitstapjes. De volkstuin was een kleine oase van privacy, die met licht verteerbare muziek uit de koffergrammofoon werd opgevrolijkt.

Friso de Zeeuw leidt het DDR Museum in Monnickendam (www.ddr-museum.nl) en is auteur van Fascinatie DDR (2007). Het museum is op afspraak te bezoeken.